

Massahaastattelumenetelmien erot väestön hyvinvoinnin kuvaamisessa

Anja Ahola

Massahaastattelujen menetelmävalikoima on selvästi kasvanut: paperilomakkeet ovat osittain korvautuneet tietokoneavusteisilla lomakkeilla. Puhelinhaastatteluihin vastataan Suomessa hyvin yleisesti matkapuhelinta käyttäen. Lisäksi surveyvastauksia käytetään yhä useammin väestöryhmien eroja kuvaavina indikaattoreina, joiden tarkoituksena on seurata kansallisia ja kansainvälisiä ajassa tapahtuvia muutoksia. Siksi on yhä tärkeämpää ymmärtää eri menetelmien vaikutus tuotettuihin aineistoihin.

Kuvaan aluksi ulkomaista tutkimustietoa käyttäen, minkälaisia kognitiivisia ja psykologisia vaatimuksia käyntihaastattelu, puhelinhaastattelu ja postikysely edellyttävät vastaajalta. Esittelen sen jälkeen suomalaisten hyvinvoinnista kertovien vastausten menetelmäeroja. Olen vertaillut puhelinhaastattelua käyntihaastatteluun ja tietokoneavusteista käyntihaastattelua perinteiseen käyntihaastatteluun. Mitä haastattelumenetelmien erot hyvinvointivastauksissa kertovat suomalaisista haastattelutilanteista? Mikä merkitys menetelmäeroilla on surveyaineistojen käyttötarkoitusten kannalta?

Perusmenetelmät eroavat kognitiivisilta vaatimuksiltaan

Henkilö ratkaisee erilaisia kognitiivisia tehtäviä vastatessaan surveykysymykseen. Hän tulkitsee kysymyksen, tuottaa arvion tai mielipiteen, muodostaa sen jälkeen vastauksen ja muotoilee sen sopivaksi kysymyksen vaihtoehtoihin. Kaikkiin näihin vaiheisiin liittyy psyykkisiä prosesseja, jotka ovat yhteydessä aineistonkeruumenetelmään ja sillä tuotettuun tietoon. Menetelmäeroja ja niiden syitä ovat laajasti pohtineet Schwarz, Starck, Hippler ja Bishop (1991), de Leeuw (1992) ja Tourangeau, Rips, Rasinski (2000). Käytän aluksi tätä tietoa tiedonkeruun perusmenetelmien

välisen erojen pohdintaan (taulukko 1).

Vastaajan on ensin ymmärrettävä kysymyksen merkitys. Kysymyksiä tulkitessaan hän voi joutua ottamaan huomioon muita lomakkeen kysymyksiä. Haastattelussa vastaaja käyttää vaikeaselkoisten kysymysten tulkinna apunaan vain edeltäviä kysymyksiä, itse täytettävässä kyselyssä taas koko lomakkeen kysymyksiä. Ymmärrettävyydeltään selkeissä kysymyksissä tiedonkeruumenetelmällä ei oleteta olevan samanlaista kontekstivaikutusta (Schwarz ym. 1991).

Kysymyksen tulkinnan jälkeen vastaajan on palautettava vastaamisessa tarvittava tieto muistista muodostaakseen arvion. Silloin kun vastaaja on motivoitunut vastaamiseen, hänellä on mahdollisuus laajempaan muistiponnisteluun itse täytettävässä kyselyssä kuin käyntihaastattelussa. Sen sijaan puhelinhaastattelujen aikapaine tyypistää vastaajan muistelu-prosessin hyvin lyhyeksi ja pakkottaa hänet tarttumaan ensimmäiseen mieleen juolahtavaan vastaukseen. Tämän onkin todettu tuottavan puhelinhaastat-

teluissa vähemmän täydellistä ja tarkkaa vastaamista.

Myös vastausvaihtoehtojen valinta vaatii vastaajan huomiota. Hänen mahdollisuutensa vastausvaihtoehtojen käsittelyyn riippuvat jälleen menetelmästä. Kun vastausvaihtoehdot luetaan vastaajalle, on todennäköisempää, että hän valitsee ensin luetun vaihtoehdon, kun taas silloin kun ne esitetään visuaalisesti kyselylomakkeella tai haastattelun näyttökortilla, hän valitsee helpommin viimeisimmän vaihtoehdon.

Kun vastaaja on muodostanut vastauksen, hänen on sijoitettava se tarjottuihin vaihtoehtoihin. Tutkimustiedon mukaan tässä ei ole menetelmien välisiä eroja. Puhelinhaastattelussa saadut avoimet vastaukset ovat kuitenkin haastatteluvastauksia lyhyempiä.

Tiedonkeruumenetelmät siis asettavat erilaisia vaatimuksia vastaajan lukemiselle, kuulemiselle, ohjeiden seuraamiselle ja numeroiden tunnistamiselle. Kognitiivisen taakan lisäksi vastaajan kokemaa tiedonkeruutilanteen henkilökohtaisuus, tutkimuksen legitimitetti ja siihen liittyvä tärkeys ja niiden seurauksena syntyvä luottamus erottelevat menetelmiä.

Vastaajan luottamus tiedonkeruun tarkoitukseen ja tärkeyteen vaikuttaa

Ulkomaisen tutkimustiedon mukaan vastaajien on todettu antavan sosiaalisesti hyväksyttäväm-

Taulukko 1. Tiedonkeruumenetelmien psykologisten tekijöiden vertailu ulkomaisen tutkimustiedon mukaan.

	Käyntihaastattelu	Puhelinhaastattelu	Itsetäytettävä kysely
Visuaalinen (V) vs. kuuloon (K) perustuva	V+K	K	V
Peräkkäinen (P) vs. samanaikainen (S) esittämistapa	P	P	S
Aikapaine	jonkin verran	eniten	vähiten
Lisäohjeistus vastattaessa mahdollinen	eniten	jonkin verran	vähiten
Haastattelijan läsnäolo	eniten	jonkin verran	vähiten
Koettu luottamus vastausten anonymisyyteen	vähiten	jonkin verran	eniten

piä vastauksia käyntihaastattelussa kuin itse täytettävässä kyselyssä tai puhelinhaastattelussa.

Vuorovaikutustilanteen sosiaalista etäisyyttä on yleensä pidetty myönteisenä vastausten laadun kannalta, etenkin sosiaalisesti aroissa aihepiireissä. Vastaajan on todettu raportoivan arkaluonteista tietoa helpommin itse täytettävässä kyselyssä kuin haastattelussa. Ulkomaiset tutkimukset ovat tuottaneet selkeitä ja johdonmukaisia tuloksia siitä, että vastaajat ilmoittavat tulojaan tai kertovat laittomasta toiminnastaan, kuten huumeiden käytöstään, avoimemmin itse täytettävässä kyselyssä kuin haastattelussa (Tourangeau ym. 2000, 295). Ihmiset ovat vastahakoisia tunnustamaan omaa epäonnistumistaan tai moraalista heikouttaan vieraan haastattelijan tai perheenjäsenen kuullen.

Tietokoneen käyttö haastatteluvälineenä käyntihaastattelussa on suhteellisen uutta. Haastattelija tallentaa kysymyksen lukemisen lisäksi vastaukset tietokoneeseen. Se lisää haastat-

telijan ja haastateltavan välistä muodollisuutta: koneesta tulee haastattelutilanteen kolmas osapuoli. Ulkomainen tutkimus viittaa siihen, että haastateltavat pitävät tietokoneavusteista käyntihaastattelua professionaalisempana ja sosiaalisesti etäisempänä haastattelutapana kuin perinteistä lomakehaastattelua. Tietokone haastatteluvälineenä näyttäisi tarjoavan suuremman anonymiteetin vastaajalle, jolloin henkilö uskaltaa helpommin ilmaista itseä koskevia arkaluonteisia asioita. Tämän on todettu näkyvän vastauksissa siten, että sosiaalisesti epäsuotavia vastausvaihtoehtoja valitaan konehaastattelussa helpommin kuin paperilomakehaastattelussa.

Puhelinhaastattelussa haastattelijan läsnäolo on etäisempää kuin käyntihaastattelussa. Myös tällä on todettu olevan myönteistä vaikutusta vastattaessa sosiaalisesti herkkiin kysymyksiin. Toisaalta puhelinhaastattelun legitimiisyyttä ja tärkeyttä on vaikeampi perustella kuin käyntihaastattelun tai kyselytutki-

muksen. Silloin kun vastaaja ei pidä tutkimusta tärkeänä, hän myös paneutuu kysytyihin asioihin pinnallisesti. Puhelinhaastattelua on tässä suhteessa pidetty heikoimpana menetelmänä (Tourangeau ym. 2000).

Ulkomaisen tutkimuksen mukaan siis kyselytutkimuksen, puhelinhaastattelun tai tietokoneavusteisen haastattelun perinteistä käyntihaastattelua sosiaalisesti etäisimmässä tiedonkeruutilanteissa vastaajat kertovat avoimemmin asioista, jotka eivät ole heille sosiaalisesti myönteisiä tai jotka eivät esitä heitä kunnioitettavassa valossa. Puhelinhaastattelussa myönteisen etäisyyden vaikutuksen on kuitenkin arveltu jossain määrin kumoutuvan, koska vastaajan luottamusta tutkimuksen legitimitettiin ja

tärkeeseen on vaikeampi saavuttaa puhelinhaastattelussa kuin muita massa-haastattelumenetelmiä käytettäessä.

Suomalaiset kertovat hyvinvoinnistaan läheisessä haastattelutilanteessa

Olen vertaillut, kuinka suomalaiset vastaavat samoihin hyvinvointikysymyksiin perinteisessä puhelinhaastattelussa (PATI) ja tietokoneavusteisessa käyntihaastattelussa (CAPI) perinteiseen paperilomakkeella tehtyyn käyntihaastatteluun verrattuna (PAPI). Määrittelin hyvinvointivastaukset vastauksiksi, joilla vastaajat kertovat surveyhaastattelussa hyvinvoinnistaan, pahoinvoinnistaan ja ahdistuksestaan. Tutkimusaineistoina oli-

vat vuoden 1986 ja 1994 elinolututkimukset ja niihin liittyvät menetelmävertailut. Kaikkien tutkimusten aineistot keräsi Tilastokeskuksen haastattelijaorganisaatio.

Vertailin puhelin- ja käyntihaastattelussa saatuja hyvinvointivastauksia toisiinsa (Ahola 1993a, 1993b). Tuloksena oli sellainen systemaattinen ero, että puhelinhaastattelussa valitaan useammin myönteinen vaihtoehto tai sanotaan, ettei jotakin kielteistä asiaa ole. Puhelinvastauksen perusteella tulokseksi saadaan kokonaiskuva, että suomalaisten terveys on parempi, vastaajan lapsuudenkodissa oli vähemmän ongelmia, nykyisissä ihmissuhteissa menee paremmin, tyytyväisyys on suurempaa (Taulukko 2). Mukana vertailussa olivat kaikki molemmissa vertailtavissa aineistoissa mukana olevat omaa hyvinvointia kuvaavat indikaattorit.

Ulkomaisen tutkimuksen perusteella tehty oletamus, että sosiaalisesti epäsuotavat, arkaluonteiset asiat ilmaistaan helpommin puhelimesta, ei saanut tukea tässä suomalaisessa aineistossa. Tulokset eivät myöskään tukenet ajatusta, että käyntihaastattelussa saavutettu parempi luottamus ainoastaan kumoaisi etäisyyden tuoman positiivisen vaikutuksen. Vastaajat ilmoittivat omaa hyvinvointia kuvaavia sosiaalisesti jossain määrin kielteisiä asioita helpommin käyntihaastattelussa.

Ulkomailla on tutkittu paljon käyntihaastattelun, puhe-

Taulukko 2. Suomalaisten (15–74-vuotiaat) puhelin- ja käyntihaastatteluvastausten erot hyvinvoinnin kuvaamisessa. Myönteisesti vastanneiden osuus (%).

	Puhelinhaastattelu (n=1 869) %	Käyntihaastattelu (n=10 278) %
Terveys:		
Pitkäaikaissairaus		
Ei ole	50	45
Terveystilan kokeminen		
Erittäin hyvä tai hyvä	66	61
Psykosomaattiset oireet		
Ei lainkaan	33	25
Psyykkiset oireet		
Ei lainkaan	35	25
Muu hyvinvointi:		
Lapsuuden kodin vaikeudet		
Ei vaikeuksia	53	46
Useita ystäviä eri elämänaalueilla		
Yli kolmella elämänaalueella	43	32
Useita vihamiehiä eri elämänaalueilla		
Ei millään	92	87
Saa tukea paljon eri ihmisyryhmiltä		
Kolmelta tai useammalta	16	10
Miten eri elämänaalueet vastaavat toiveita		
Kolme tai useampi vastaa täysin	26	21
Ei mikään vastaa huonosti	91	86

Kaikki erot tilastollisesti merkitseviä vähintään 1 %:n merkitsevyystasolla.

Lähde: Ahola 1993b

linhaastattelun ja itse täytettävän kyselyn välisiä vastuseroja. Kuitenkin on vielä melko vähän tietoa siitä, mitä vaikuttaa, kun jokin näistä perinteisistä menetelmistä muutetaan tietokoneavusteiseksi. CAPI-menetelmän on osoitettu vähentävän haastattelijan tekemiä teknisiä virheitä, joita ovat niin sanotut hyppyvirheet, puuttuvat tiedot ja "ei osaa sanoa" -vastaukset. Tehty tutkimus on antanut myös viitteitä siitä, että konehaastattelujen sosiaalinen etäisyys saa aikaan, että sosiaalisesti arkaluonteisia tietoja kerrotaan helpommin CAPI-haastattelussa kuin PAPI-haastattelussa.

Tutkin tietokoneavusteisen ja perinteisen käyntihaastattelun menetelmäeroja samoja indikaattoreita käyttäen kuin puhelin- ja käyntihaastatteluvastausten eroja (Ahola 1995). Tämän vertailun otokseen kuuluivat vain 25–54-vuotiaat suomalaiset eli kognitiivisten vaatimusten kannalta ihanteellisin vastaajaryhmä.

Aikaisempien tutkimusten mukaan sosiaalisesti epävarmassa asemassa olevat väestöryhmät reagoivat herkästi surveyn haastattelutavan muutokseen (Anashensel ym. 1982, Aquino ja Lo Sciuto 1990). Tekemäni puhelin- ja käyntihaastattelun eroja käsitelleen tutkimuksen tulokset viittasivat samaan (ks. Ahola 1993b, 206). Puhelin- ja käyntihaastatteluvastaukset poikkesivat toisistaan selkeimmin (pien)yrityksillä, työttömällä, miestyöntekijöillä ja ryhmään "muut" kuulu-

villa miehillä. Siksi vertailinkin, kuinka eri sosiaaliryhmiin kuuluvat vastaavat tietokoneavusteisessa haastattelussa perinteiseen lomakehaastatteluun verrattuna. Koska aineisto ei riittänyt sosioekonomisen aseman mukaiseen tarkasteluun, kuvaan vastaajan sosiaalista asemaa koulutuksella.

Vähän koulutusta omaavilla menetelmäerot ovat suuria. He antavat tietokoneavusteisessa haastattelussa myönteisempiä hyvinvointivastauksia kuin perinteisessä paperilomakehaastattelussa (ks. Ahola 1995). Koulutetuimpaan väestöryhmään kuuluvat taas näyttävät kertovan terveydestään ja hyvinvoinnistaan jonkin verran avoimemmin tietokoneavusteisessa haastattelussa kuin paperilomakehaastattelussa. Sosiaaliryhmien menetelmäerot kumosivatkin sillä tavoin toisiansa, etteivät menetelmäerot saavuttaneet pienehkön otoksen (500/500) koko aineistossa tilastollista merkittävyyttä.

Erojen suuruus vaihteli eri terveystieteissä (kuviot).

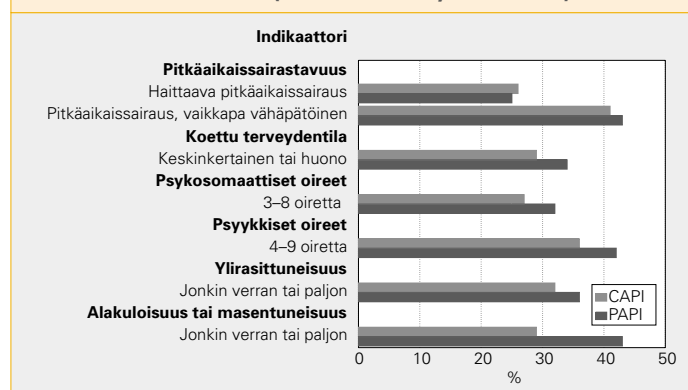
Jokapäiväisiä tehtäviä haittaavista pitkäaikaissairauksista kertovissa vastauksissa ei ole menetelmistä johtuvia eroja. Kaikkien pitkäaikaissairauksien, vähäpätöistenkin, ilmoittamisessa ero on pieni, mutta se kasvaa terveydentilan kokemista ja oikeita ilmoitettaessa.

Mitä vastuserojen logiikka viestii haastattelutilanteista?

Menetelmäerot olivat selkeitä ja näyttää siltä, että suomalaiset toimivat haastattelutilanteissa toisin kuin surveyvastaajat niissä maissa, joissa menetelmäeroja on aikaisemmin tutkittu (suurin osa tehty USA:ssa). Suomalaiset ilmoittavat sosiaalisesti herkkiä asioita itsestään helpommin läheisimmässä eli käyntihaastattelutilanteessa.

Kognitiiviset kyvyt, tottumus tiedonkeruuvälineisiin tai muut tekniset seikat eivät näyttäneet selittävän vastuseroja (ks. Ahola 1993b, 1995). Siirryinkin tutkimaan sitä, mitä terveystieteiden menetelmä-

Kuvio. Vähemmän kuin opistotason suorittaneiden 25–54 -vuotiaiden terveystieteiden vastaukset CAPI- ja PAPI-haastattelussa (n = CAPI 252, PAPI 238)

erojen logiikka kertoo suomalaisista haastattelutilanteista.

Vastaukset, joita haastateltavat antavat erilaisista oireistaan, heijastelevat herkästi tiedonkeruutilannetta. Surveyyn virhenäkemyksiä sovellettaessa sitä pidetään mittareiden epäluotettavuutena. Olen yrittänyt tätä "epäluotettavuutta" analysoimalla tehdä päätelmiä vastuserojen logiikasta. Etsin oirevastauksia analysoimalla vastauksia seuraaviin kysymyksiin: 1) Minkälaisia ovat menetelmäerot sisällöltään tai merkitykseltään erilaisissa oireissa; 2) Minkälaisia ovat eri sosiaaliryhmiin kuuluvien oireiden ilmoittamisen erot eri menetelmiä käytettäessä?

Vertailen oheisessa taulukossa, noudattavatko perinteisen puhelin- ja käyntihaastatteluvastausten erojen suunnat samankaltaista säännönmukaisuutta kuin tietokoneavusteisen ja perinteisen käyntihaastatteluvastausten erot (taulukko 3). Olen pyrkinyt "vakioimaan" vertailtavat väestöryhmät ottamalla mukaan vain 25–54-vuotiaat palkansaajat, jotta vertailtavien ajankohtien väestön erilaisen sosiaalisen rakenteen vaikutus olisi pienempi.

Kaiken kaikkiaan CAPI- ja PAPI-vastausten sosiaaliluokan mukaiset, oireista kertovien vastausten erot ovat suuremmat ja selkeämmät kuin puhelin- ja käyntihaastatteluvastausten erot. Erojen suuruus riippuu kuitenkin samalla tavalla oireen sisällöstä. Erot ovat suuria masentuneisuusoireiden ilmoittamisessa, pienet taas rasittuneisuuteen viittaavissa oireissa.

Työkeskeisessä kulttuurissamme kiireestä ja stressistä puhuminen on sallittua, toisaalta selviytyminen on kunnia-asia, mikä voi sellittää sitä, että rasittuneisuuteen liittyvien oireiden vastauserot ovat paljon pienempiä kuin masentuneisuusoireiden.

Alimpiin sosiaaliryhmiin kuuluvat kertoivat molempien menetelmävertailujen mukaan hyvinvoinnistaan helpoiten perinteisessä käyntihaastattelussa. Menetelmäerot noudattivat hyvin sääntöä, että mitä vähemmän sosiaalisesti hyväksyttyä jonkin oireen ilmoittaminen on, sitä suuremmat ovat menetelmäerot.

Tietokoneavusteisen haastattelun ja puhelinhaastattelun oirevastaukset eroavat kaiken kaikkiaan perinteisen käyntihaastattelun vastauksista samantyyppisesti. Haastateltavan koulutus ja siihen liittyvä yhteiskunnallinen asema näyttävät molempien menetelmävertailujen mukaan menetelmäerojen tärkeimmältä jäsentäjältä. Naisten oirevastausten menetelmäerot ovat molempien menetelmävertailujen mukaan vain hieman suuremmat kuin miesten. Menetelmäerojen suuruus riippuu molempien menetelmävertailujen mukaan samalla tavalla oirekysymyksen sosiaalisesta hyväksyttävyydestä sisällöstä. Menetelmäerot ovat molempien menetelmävertailujen mukaan pienemmät sairailta kuin niillä, joilla ei ole pitkäaikaissairautta.

Puhelin- ja tietokonehaastatteluvälineinä vähentävät

Taulukko 3. 25–54-vuotiaiden palkansaajien psyykkisten oireiden ilmoittaminen puhelin (PATI)- ja tietokoneavusteisessa käyntihaastattelussa (CAPI) perinteiseen käyntihaastatteluun verrattuna (PAPI) (Perinteinen käynti=100).

Oire	PATI/PAPI-SUHDE VUONNA 1987 *) PAPI=100 **)			CAPI/PAPI-SUHDE VUONNA 1993 *) PAPI=100 **)		
	Ylemmät. Työtoimih.	Alemmat. Työtoimih.	Työntekijät	Ylemmät. Työtoimih.	Alemmat. Työtoimih.	Työntekijät
Rasittuneisuus						
Ylirasittuneisuus	95	91	81	80	100	93
Voimattomuus tai väsymys	88	83	72	105	96	88
Ärtyneisyys	68	74	59	129	89	74
Hermostuneisuus tai jännittyneisyys	81	84	57	128	88	64
Masentuneisuus						
Alakuloisuus tai masentuneisuus	87	59	56	111	103	59
Aloitekyvyttömyys tai päättämättömyys	71	59	47	146	88	62
Tunne siitä, että kaikki käy yli voimien	64	67	50	214	65	55

*) Puhelin- ja käyntihaastatteluiden vertailevaan otokseen kuului 5010 25–54-vuotiasta palkansaajaa, joista puhelinhaastatteluun osallistui 765 ja käyntihaastatteluun 4246 henkilöä. Tietokoneavusteisen ja perinteisen käyntihaastattelun vertailussa oli mukana 461 25–54-vuotiasta palkansaajaa.

***) Suhdeluvut on laskettu kussakin vertailtavassa väestöryhmässä ko. oireita ilmoittaneiden %-osuudesta.

Lähde: Ahola 1998

haastattelijan ja haastateltavan keskinäistä kommunikointia, lisäävät vuorovaikutuksen ammattimaisuutta ja haastattelun strukturointia, jolloin haastattelutilanne tulee perinteistä käyntihaastattelua jossain määrin virallisemmaksi ja muodollisemmaksi (mm. Martin ym. 1993). Haastateltavan vastausvalintoihin ei kuitenkaan vaikuta ainoastaan hänen suhteensa haastattelijaan vaan myös tutkimusta tekevän instituution kautta välittyvä yhteiskunnallinen suhde. Niinpä onkin otettava huomioon, että surveyhaastattelussa on mukana kolmas osapuoli, tutkimuksen teettävä, jonka status voi näyttäytyä erilaisena välittömän haastattelutilanteen virallisuuden asteesta riippuen.

Muodollisessa vuorovaikutustilanteessa ihmiset pyrkivät sääntöjen noudattamiseen ja sosiaalisten odotusten mukaiseen käyttäytymiseen (mm. Deutsch 1985, 74–95). Kulttuurissa, johon kuuluvilla on suuri tarve elää sääntöjen mukaan, haastattelutilanteen virallisuus voi saada osallistujat kontrolloimaan tarkemmin vaikutelmaa, jonka he antavat itsestään (vrt. Hofstede 1989). Haastateltavan sosiaalinen asema näyttää tulosten mukaan vahvistavan trendiä, jonka mukaan etäisemmässä haastattelutilanteessa annetaan sosiaalisesti arvostetumpina pidettäviä vastauksia. Vuorovaikutuksen vähänkin lisääntyvä etäisyys saattaa silloin alempiin sosiaaliryhmiin kuuluville viestiä eriarvoisuudesta (vrt. Irvine

1979, Skeggs 1997). Hierarkiaan liittyy taipumus antaa sosiaalisesti hyväksyttäviä vastauksia etenkin tilanteessa, joka rakentuu statukseltaan eriarvoisten henkilöiden kesken (tarkemmin Ahola 1998).

Surveyvastaukset näyttävät syntyvän sosiaalisen vuorovaikutuksen peruskirjossa etäisyys-läheisyys, hierarkia-tasa-arvo ja luottamus-epäluulo. Briggs (1986, 45) havaitsi tutkimuksissaan, että erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa sopivalla käyttäytymisellä on vahvat yhteydet kulttuuriin ja nämä yhteydet vaihtelevat eri sosiaaliluokissa ja sosiaaliryhmissä.

Surveyvastausten käyttötarkoitukset ja menetelmäerot

Elinolotutkimusten yleinen käyttötapa on väestön hyvinvoinnin kuvaaminen. Silloin surveyvastausten ajatellaan käytettäväksi riippuen paljastavan väestön hyvinvoinnin/pahoinvoinnin rajan ja/tai väestöryhmittäisiä hyvinvointieroja sekä näiden ajassa tapahtuneita muutoksia. Puhelinhaastattelut vuonna 1987 ja tietokoneavusteiset haastattelut vuonna 1993 antaisivat myönteisemmän kuvan väestön hyvinvoinnin tasosta ja erilaisen kuvan sosiaaliryhmien hyvinvoinnin jakautumisesta kuin samojen ajankohtien perinteiset käyntihaastatteluvastaukset.

Korkeimman statuksen faktana surveyvastaus saa tilastojen laadinnassa, jossa haastatteluvastaus

muuntuu usein ulkopuolista todellisuutta kuvaavaksi indikaattoriksi tai barometriksi. Käyttötapaan kuuluu myös haastatteluvastausten esittäminen standardiluokitusten mukaisissa luokissa sekä niiden vertailu aikaisempiin ajankohtiin. Luotettavasti mitattuja surveyvastauksia käsitellään sosiaalisina faktoina sekä tasoltaan että väestöryhmien eroina. Tähän sisältynee ajatus, että mikäli käytetään oikeita mittausvälineitä tarkoituksenmukaisella tavalla, voidaan tuottaa virheetön totuus.

Tilastotaulukko ilman tulkintaa houkuttelee käyttötapaan, jossa surveyvastaus on paitsi sosiaalisen todellisuuden kokonaistason myös väestöryhmien erojen faktaa. Eri haastattelumenetelmillä kerätyt surveyvastaukset muuntuvat tilastotaulukoissa helposti toisiinsa vertailtaviksi tosiasioiksi. Masahaastatteluvastausten muuntaminen tilastoiksi on usein tekninen, musta laatikko, jonka validiteetista ei synny tietoa. Ainakaan sitä ei yleensä raportoida eikä se näy tulkinnoissa.

Kvantitatiivisen sosiaalitutkimuksen tutkimusprosessissa sitä vastoin teoreettisella aineksella on keskeinen merkitys ja luotettavuuden perustana tulosten sisäinen ja ulkoinen konsistenssi. Seppo Pöntisen mukaan (1995, 242–245) sosiaali-tieteellisessä tutkimuksessa pidetäänkin tavallisena, että monista ilmiöistä, esimerkiksi alkoholinkäytöstä tai tuloista ja omaisuudesta saadaan kysymäl-

lä selvästi aliarvioitu kuva. Tätä ei ole pidetty ongelmana, koska systemaattisen virheen uskotaan olevan samansuuruinen kaikilla vastaajilla. Tätä taustaa vasten ei olisi kovin suuri ongelma, vaikkei surveyllä voidaakaan mitata hyvinvoimisen tai pahoinvoimisen tasoja. Ollaan kiinnostuneita muuttujien välisistä suhteista, jolloin ongelmallisempaa on, kun eri menetelmillä saatava kuva vaihtelee väestöryhmästä ja sisällöstä riippuen. Lisäksi de Leeuw (1992, 116–118) mukaan tutkimuskäytössä pienetkin jakaumatason erot suurenivat. Yksinäisyys- ja hyvinvointimalliin saatiin sama rakenne, mutta muuttujien suhteellinen merkitys vaihteli huomattavasti eri aineistonkeruumenetelmiä käytettäessä, vaikka jakaumatason erot eivät olleet tilastollisesti merkitseviä.

Surveyvastausten käyttökelpoisuus ja arvo moninkertaistuvat, jos ne ovat vertailukelpoisia jonakin aikaisempaan ajankohtana tehtyihin tutkimuksiin. Koska mahdolliset menetelmäerot eivät ole pelkästään tasoeroja, vaan väestöryhmittäisiä menetelmäeroja, ajassa tapahtuvien muutosten tulkinta on erittäin vaikeata, jos myös menetelmä muuttuu. Väestöryhmien menetelmäerot kieltoutuvat niin kiinteästi tutkittavaan sisältöön, että tiedonkeruumenetelmää vaihdettaessa menetelmäeroja tulisi tutkia kyseisen hankkeen sisältöalueen kysymyksiä käyttäen.

Tiedonkeruumenetelmien pohtiminen on erityisen tärkeää silloin, kun samaa aineistoa kerättäessä käytetään useammanlaisia menetelmiä. Kun samaan otokseen kuuluvia tutkitaan käyttäen vaihtelevia menetelmiä, tarkoituksena on yleensä pienentää vastauskatoa tai tiedonkeruukustannuksia. Eri menetelmillä kerättyjen aineistojen yhdistely herättää kuitenkin kysymyksen siitä, ovatko eri menetelmillä kerätyt vastaukset vertailukelpoisia keskenään ja pystyykö tutkija tulkitsemaan niitä.

Kirjoittaja on SurveyLaboratorion vetäjä.

Kirjallisuus

Ahola, Anja (1993a): Tiedonkeruumenetelmä – konteksti -haastatteluvastaukset. Working Papers 4. Tilastokeskus. Helsinki.

Ahola, Anja (1993b): Menetelmäkö määrää tulokset? Puhelin- ja käyntihaastattelun eroista hyvinvointikysymyksiin vastattaessa. Sosiologia 30:3, s. 200–211.

Ahola, Anja (1995): Haastattelutavan muutos ja terveysvastaukset. Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti 1995:32, s. 251–262.

Ahola, Anja (1998): Haastattelutilanne surveyvastausten rakentajana. Teoksessa Seppo Paananen, Anneli Junnto, Hannele Sauli (toim.) Faktajuttu. Tilastollisen sosiaalitutkimuksen käytännöt, s. 257–281. Vastapaino.

Anshensel, Carol S, & Frerichs, Ralph R. & Clark, Virginia & Yokopenic, Patricia A. (1982): Measuring Depression in the Community: A Comparison of Telephone and Personal Interviews. Public Opinion Quarterly 46: 110–121.

Aquilino, William S. & Lo Sciuto, Leonard A. (1990). Effects of Interview mode on self-reported drug use. Public Opinion Quarterly 53: 362–395.

Briggs, Charles L. (1986): Learning How to Ask: A Sociolinguistic Appraisal of the Role on the Interview in Social Science Research. Cambridge, U.K.: Cambridge.

De Leeuw, Edith Desiree (1992): Data Quality in mail, telephone and face to face surveys. Amsterdam.

Deutsch, Morton (1985): Distributive Justice. A social-psychological perspective. Yale University Press. New Haven and London.

Hofstede, Geert (1989): Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values. Beverly Hills CA: Sage Publications.

Irvine, Judith J. (1979): Formality and Informality in Communicative Events. American Anthropologist 81: 73–90.

Martin J & O'Muircheartaigh C & Curtice J (1993): The use of CAPI for attitude surveys: An experimental comparison with traditional methods. Journal of Official Statistics, 9, s. 641–661.

Pöntinen, Seppo (1995): Uusia tuulia kvantitatiivisen sosiaalitutkimuksen alalla. Teoksessa Jari Eskola & Jukka Mäkelä & Juha Suoranta (toim.) Ihmistieteiden 1990-luvun metodologiaa etsimässä. Keskustelua kasvatus- ja sosiaalityöiden 1990-luvun metodologiasta. Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja C 8. Rovaniemi.

Schwarz, Norbert & Starck, Fritz & Hippler, Hans-J. & Bishop, George (1991): The Impact of administration Mode on Response Effects in Survey Measurement. Applied Cognitive Psychology, Vol. 5, 193–212.

Skeggs, Beverley (1997): Formations of Class and Gender. Becoming Respectable. SAGE Publications Ltd. London.

Tourangeau, Roger & Rips, Lange J. & Rasinski, Kenneth (2000): The psychology of survey response. Cambridge University Press, Cambridge (UK).